

**ПАРАЛЕЛИ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ‘ИН-ЯН’ В ЕВРОПЕЙСКАТА КУЛТУРА
(западната рецепция на древнокитайския символизъм)**

Десислава Дамянова

PARALLELS OF THE ‘YIN-YANG’ CONCEPT IN EUROPEAN CULTURE

(The Western Reception of the Ancient Chinese Symbolism)

Desislava Damyanova

This paper explores some Western receptions of the Chinese concepts ‘yin – yang’ and their philosophical reflection as a primordial symbolic system. The assumption of the underlying homology in the Universe as a whole suggests that there are related orders of events, analyzed in the so called ‘correlative thinking’ in Early China. The holistic view draws systematic correspondences between various levels of reality, e.g. the human, the world of nature and the cosmic unity. According to the theorists of quantum mechanics Heisenberg and Bohr there can be found striking analogies between Ancient Daoist thought and the principle of complementarity, concerning fundamental subatomic relatedness. C.G. Jung calls the Daoist approach the ‘synchronistic way’ – Yijing (the cosmological Book of Changes) involves the study and classification of events wherein meaningful interdependence transcends space, time and causality as a determining factor. Very close to the model of The Great Ultimate, representative for the yin - yang relationship, virtual particles in atomic physics correspond with one another in some basic aspect, even in some cases their identities are contained one within the other.

Key words: Eastern philosophy, modern science, synchrony, yin, yang, Dao, taiji

За да открием паралелите на древното учение за ‘ин – ян’ в европейската култура и по-специално в областта на философията, е нужно да проецираме концептуален мост, който да прехвърлим между Стария Китай и съвременния Запад. Защото „ако искаме да постигнем някакво равновесие между позицията ни на наблюдатели и актьори в голямата драма на съществуването, трябва да се обърнем към проблемите на познанието, с които са се занимавали още мислители като Буда и Лаодзъ.” (Бор 1958: 20) Първата част на настоящата статия ще съдържа индиректни западни аналогии на древнокитайското разбиране за ‘ин – ян’, които откриваме у В. Хайзенберг и Ф. Стивънсън (като принципа на *комплементарността* и субатомното неравновесие), а втората – оригиналните схващания на китайците по въпроса, както и преки импликации от запознаването с източната мисловност на автори като К.-Г. Юнг, Н. Бор и Фр. Капра.

Един от водещите умове в атомните изследвания, В. Хайзенберг, счита, че големият научен принос на японците в теоретичната физика указва на непряка, но съществена връзка между далекоизточния начин на мислене и философията на

квантовата механика. Китайската мисъл от дълбока древност изследва взаимно допълващата се природа на противоположностите, които могат да съществуват само в релация: светло (☰: *ян*) - тъмно (☷: *ин*), мъжко-женско, топло-студено. Архетипната понятийна двойка ‘*ин – ян*’ стои в основата на даоистката циклическа менталност, представена в символизма на *Идзин* – космологическата *Книга на Промените*. Западното мислене от своя страна се характеризира с линейна, стройно организирана структура, която се стреми да систематизира знанието посредством абстрактни принципи. Така класическата европейска мисъл отдава предпочитание на картезианската яснота и отчетливост пред риска да потъне в дебрите на скептическата несигурност, символизираща тъмната страна на знанието.

Когато не вижда друга възможност за формализиране на паралелни явления, Аристотеловата логика прибегва до избора между алтернативи, където „по-силната” елиминира своята противоположност (вероятностният критерий фаворизира условни доминанти, изхождайки от невъзможността за запазване на две равностойни потенци при актуализацията им). В действителност обаче нещата почти никога не са еднозначно фиксирани в строгия смисъл на думата: съществуват безброй светлосенки, нюанси и преходни състояния, които се изплъзват от дуалистичните схеми. Въз основа на простата дилема *или - или* можем да изграждаме и по-сложни умозаклучения, но винаги се съобразяваме с изходната предпоставка за избягване на противоречието. Алтернативният сблъсък на взаимно изключващи се противоположности възпрепятства интегралния модел *и – и* в случаите, когато последният би се осъществил чрез нарушение на логическите закономерности.(1)

Изказвайки на пръв поглед противоречивото съждение ‘*промените – това е неизменното*’, космолозите, създатели на *Идзин*, търсят подлежащата устойчивост в непрестанното редуване на събитийни „приливи” и „отливи”. Понятието ‘постоянство’ в *Книга на Промените* е неотделимо от концепцията за *ин* и *ян* – два напълно противоположни момента задават предела в цикъла на превръщането. Тези крайни точки също така символизират възможността за взаимно преобразуване и постепенно прехождане между ‘динамизираните екстреми’. Ако използваме европейската терминология, това може да се опише като въвеждане на категорията време, която задава относително стабилни координати в системата на изменчивостта. Важна е не толкова мярката за продължителност, колкото целостта и ‘самоизпълнеността’ на цикличните движения, разгърнати в спираловиден модел. *Възвръщането* (返: *фан*)

предотвратява разсейването, което неизбежно постига импулса към еднопосочно движение; оценъчната идея за прогрес е несъвместима с древнокитайския холизъм.

В зависимост от перспективата едно нещо може да бъде видяно в даден момент и като *ин*, и като *ян* – корелационната схематика винаги съдържа възможност за преход: в дълбините на *ян* зрее *ин* и обратно. Вълнообразната линия, плавното трансформиране, присъствието на едното в другото преpraщат към амбивалентния символизъм на водната повърхност, под която лежи предстоящото да се разгърне (вълната). ‘Потенциалността’, незавършеността, скритостта в Китай не са противопоставени на ‘актуалността’, изпълнеността и откритостта. Междинното измерение – дълбочината, е играло ключова роля още в древността: опозицията горе-долу не изчерпва пространственото позициониране; миналото не е неразривно откъснато от бъдещето – от самото начало се подчертава тяхната съотносителност. *Дао* (道: *Пътят*) е неизменният ‘атрибут’ на променливостта, вездесъщият ритъм на *ин/ян*-последователността в микро- и макрокосмически мащаб: „промените са съразмерни с *Небето* и *Земята* и затова могат изцяло да обхванат *дао*-то на *Небето* и *Земята*.” (*Съциджуан* I.4, по Вилхелм 2012: 192). Събитията обаче не винаги протичат последователно и затова ще изследваме ‘едновременното случване’ като квантов ефект в теоретичната физика, в концепцията за *Пътя* в *Идзин* и в юнгианската *синхрония*. (2)

В статията „*Дао*-то на *Джуандзъ* като фонен шум” Ф. Стивънсън прави опит да приложи физичната разработката на теорията за хаоса в *не-линейната динамика* към даоистката трактовка за *Пътя* на Вселената. Според тази теория всички тела (системи, неща, типове порядък) се самоорганизируют чрез произволни повторения на хаотични атомни потоци и в крайна сметка отново се разпадат до такива (вливат се в общия *Дао*-континуум в интерпретацията на Стивънсън). Това спонтанно възникване на реда от безпорядъка завършва с реорганизация на потока и унищожаване на временно стабилната конфигурация. Древните китайци разглеждат този процес като циклично появяване и изчезване на всички неща от-и-в-*Дао* по *Пътя* на промените, но в термините на модерната наука това е процес на превключване на гещалти между два виртуално равностойни потока или насоки на промяна. Този динамичен модел предполага, че *Дао* е първичен хаос, който се само-поддържа според принципа на регулярното повторение на подобни частици, или ‘хипер-ред’, който се саморазпада до несходни елементи. Ритъмът е неизменно двоичен: раздвояване на елементната сплав

за формиране на видимата вселена и повторното ѝ вдвояване при възвръщането на *Пътя*.

Но защо изобщо високо организираният космически ред започва да запада? Според теорията за хаоса в един момент се стига до точката на насищане на този суперпорядък, при което се получава т.нар. ‘терминално равновесие’, изискващо движение назад към нарастващ произвол и не-възпроизводство на подредбата, за да е възможна бъдещата (ре)организация (3). Космологическото редуване на *ин* и *ян* също показва, че когато достигне повратната точка, едното се превръща в другото и на *Предела* (太极: *тайджи*) започва да преобладава противоположна на доскоро доминиралата тенденция (съответно хаотична недиференцираност или структурираща диференциация). Тази възвратна симетрия указва на иманентно заложения „скрит порядък в хаотичните системи”, който може да се окаже и „порядък, възникващ от тези системи”, тъй като „всяка точка от системния цикъл изглежда притегля към себе си цялата система.” (Стивънсън 2006: 320) От тази перспектива става възможно обяснението на повторемостта като организиращ принцип на сложните системи и същевременно – на тяхната ‘непредсказуема еволюция’. Теорията за хаоса ни дава нов начин за осмисляне на реда; „концептуализирането му не като общо условие, а като репликация на симетрии, валидна и за асиметриите.” (пак там)

К.-Г. Юнг на свой ред смята, че знанията по негово време не позволяват повече от това „да сравним отношението на психичния и материалния свят с два конуса, чиито върхове се съединяват в една точка без протяжност – по същество нулевата точка – докосват се и не се докосват.” (Юнг 1993: 94) Тук се открива аналогия с Айнщайновата теория на относителността – двата четиримерни псевдоевклидови конуса на миналото и бъдещето, които (не) се докосват с върховете си в настоящето. Айнщайн проблематизира стабилността на Нютоновите *чисти* математически понятия за пространство и време, чийто Кантов аналог са *нагледите*, или априорните форми на сетивност. ‘Пространство-времето’ се разглежда като локална величина, валидна спрямо отправна инерциална система: едновременността на топологически близки събития.

Юнг цитира въведения от Н. Кузански термин *coincidentia oppositorum*, за да подчертае, че „истинските противоположности не са несъизмерими; ако бяха такива, нямаше да представляват единство. С цялата си противоречивост те показват постоянна тенденция към обединение.” (Юнг 1993: 85) Според него *Аз*-ът може да

съхрани своята цялост само ако не се идентифицира с някоя от полярностите и така избягва конфликта между т. нар. *дневна и нощна гледна точка*. Това е възможно ако бъдат осъзнати и двете едновременно и се разбере как да се поддържа крехкото равновесие между тях. „Психологията е принудена да се откаже от себе си като наука, но точно с това тя постига своята научна цел – колкото повече се разширява нейното поле на изследване и колкото по-сложни стават нейните обекти, толкова повече се усеща липсата на опорна точка, различна от тези обекти.” (Юнг 1993: 103)

Квантовата механика се натъква на сходен проблем, довеждайки субект-обектната дихотомичност до логическия ѝ предел: не може да се търси изолиран от конкретните условия на наблюдението „квантов обект” – физическите му параметри са неотделими от случващото се в безкрайно краткия измервателен акт (4). Един от големите авторитети в областта на теоретичната физика, Нилс Бор, развенчава причинността като ‘априорна категория’, защото тя е невалидна в квантовите структури и взаимодействия – няма ‘необходимо следване’ на едно състояние от друго дори при възпроизвеждане на едни и същи условия. В квантово-релятивистките субатомни модели вселената се проявява като динамично и неделимо цяло, в което традиционните разбирания за изолирани предмети, твърди тела, причина и следствие губят своето значение. Щом опитаме да опишем квантовия свят чрез класически понятия като положение, импулс, енергия и т.н., се откриват взаимосвързани понятийни двойки, които не могат да бъдат точно дефинирани едновременно. „Колкото повече налагаме едната величина на физическия ‘обект’, толкова повече другата става неопределена, като точното съотношение между двете се дава с принципа на неопределеността” (Капра 1997: 161).

За да поясни по-добре тази парадоксална корелация, Бор въвежда понятието *допълнителност* – ‘частица’ и ‘вълна’ са две допълващи се (комплементарни) описания на една и съща реалност, като всяко от тях е частично коректно и има ограничена сфера на валидност. И двете са еднакво необходими за разкриване на закономерностите в атомната физика, но трябва да се използват в рамките на своята област на приложение и да не се абсолютизират неправомерно. Разбиранията за ‘крайно’ и ‘безкрайно’ се релятивизират в една разширяваща се вселена, която сама създава пространството си и в него е безкрайна. Тя не е нито крайна, нито безкрайна, въпреки че нейната ‘крайност’ може да се разгледа като затвореност на изкривеното ѝ пространство, а ‘безкрайността’ е отсъствието на предел в тази затвореност. Критерият за *граница* започва да се влияе от факта, че на микро-ниво няма деление, а само

превръщане. Така пред нас се откриват нови перспективи – разбираме например, че „неразрешимата антиномия на безкрайно малките частици се разрешава по много изтънчен начин, до който не е достигнал Кант...а именно – че думата ‘делимост’ се лишава от смисъла си.” (Кауърд 1996: 481).

Оказва се, че няма пред-зададена логичност във физическите константи: две различни, независими и несъвместими в една теория обясняват два различни типа експериментална постановка – противоречията между корпускуларни и вълнови експерименти се решават в принципа на допълнителността. Юнг цитира проф. В. Паули, който формулира физическия аспект на допълнителните отношения така: „от свободния избор на експериментатора (или наблюдателя) зависи да реши какво ще спечели и какво ще изгуби...дали ще избере А и ще елиминира Б или обратното. Но от него *не* зависи само да печели, без да губи.” (Юнг 1993: 113) Той се опитва да приложи принципа на допълнителността в теорията за *несъзнаваното*: „Духът и материята се проявяват като различни качества на съзнавания материал в психиката. Природата и на двете е трансцендентна, т.е. нерепрезентативна, тъй като *психе* е единствената реалност, която ни е дадена без *посредник*.” (Юнг 1993: 95)

На практика разбирането за комплементарните отношения на полярностите е ‘проработило’ в Китай още през V в.пр.н.е. и е изиграло съществена роля за изкрystalизиране на концепцията за ‘*ин – ян*’ от древните космологически схеми на земното и небесното начало. Чрез взаимодействието на тези архетипни полюси, схващано като реципрочно допълване на противоположностите, старокитайските мислители се стремели да обяснят всички тайни на природата и човешките отношения. Определящ признак на *Дао* се явява неговата естественост: Човекът следва Земята, Земята следва Небето; Небето следва Дао, което следва себе си. (5). Според Юнг срещу духа „устремен към над-човешки, светли висини” (*ян*), се възправя хтоничното женско начало (*ин*) със своята инстинктивност и емоционалност, което „достига огромни дълбини във Времето и прониква в корените на телесно-плътските взаимозависимости”. (Юнг 1993: 14) Категорията ‘време’ (時: *ши*) изпълва с конкретика понятието ‘промени’ – за китайците всяко нещо постоянно пребивава в състояние на превръщане: противоположността на движението е своего рода ‘упадъчна’ динамика, а не прекратяване на перманентната изменчивост.

Промените не са „външен нормативен принцип, наложен върху света, а вътрешен стремеж, в съответствие с който се осъществява естествено и спонтанно

движение”. (Вилхелм 2012: 189) Вместо някаква протиеостественa повеля да се завърнеш към изходната точка, *възвръщането* се разглежда като знак, указващ посоката на възможните изменения. Преходът от инобитие към съществуване е съпътстван от редица превръщания на противоборстващите битийни начала (阴气: *ин-ци* и 阳气: *ян-ци*), така че ‘непълното’ става ‘пълно’, ‘кривото’ се ‘изправя’ и обратно. Противоположностите са подложени на непрестанно редуване едни с други и благодарение на безспирното им връщане към базисното състояние става възможна вселенската динамика като извечно балансиране между космологическите крайности. В процеса на постепенно разгръщане-опразване на универсалния *Дао*-континуум става ясно, че няма неща в качеството им на постоянни, инертни обекти, а само флуктоации на *есенциалната пневма* (元气: *юанци*). (6)

А ето и думите на неоконфуцианеца *Дзан Цай*: „Когато човек знае, че Великата пустота е пълна с *ци*, разбира, че не съществува такова понятие като ‘нищото’.” (Нидъм 1956: 33) *Пустотата е форма; формата е пустота*. Когато се открива зависимостта между виртуалните частици и вакуума, ‘пустотата’, вместо да се третира като празен контейнер, се превръща във физична величина с първостепенна значимост и в западното мислене. Събитийното протичане указва на ‘празнотата’ като изходно състояние за времевата ‘изпълненост’, а разположението – на същия този вакуум, ‘възприел’ функцията пространственост. Аналогично нищо не съществува извън такъв континуум – той няма своето друго нито вътре, нито извън себе си; няма и абсолютно време на появата му, нито пределно пространство, където да е ситуиран. Подобна активност заличава традиционните опозиции между битие и небитие, бъдене и ставане, разбиране и преживяване, с което те не се премахват напълно, защото в *Дао*-полето няма нищо, което да е *нищо*. Дори радикалната пустота не е някакво несъществуване, а препраща към квинтесенцията *ци* в нейната абсолютна простота и прозрачност, или *пустотността* (虚: *сю*) на полевия потенциал съгласно възприетата дотук терминология.

Откриването на динамичните свойства на вакуума се счита от мнозина учени за едно от водещите открития на съвременната физика – той всъщност се оказва „жива празнота”, пулсираща в безкраен ритъм на съзидание и разрушение. Привидно нихилистичната изразност, толкова характерна за източната мисловност, предотвратява абсолютизирането на битийната динамика чрез концентриране върху онези нейни аспекти, които позволяват включването на ‘безпределното’ в

категориалните рамки на универсалната взаимосвързаност. Парадоксалната природа на *всеобщите трансформации* предполага толкова постоянство, колкото и изменчивост; колкото завършеност, толкова и непълнота; едновременно пълна непроницаемост и крайна проникнатост. Авторът на теорията за ‘*Дао-полето*’ Лик Тун изследва базисния принцип на единството – подвижната сърцевина на *Пътя*, източникът на онази движеща сила, която задейства ‘ротацията’ на *ин* и *ян* до възцаряването на *Великата хармония* (太和: *тайхъ*). Китайците поначало разглеждат промяната като проява на взаимодействието на условно разединени стихии: във всяка двойка противоположности полюсите са динамично свързани помежду си.

За западното мислене е неприемливо приравняването на противоречиви тенденции: парадоксално би било взаимно-изключващи се характеристики да представляват аспекти на едно и също нещо. При определени условия всяко от две противоположни твърдения е вярно, но при други обстоятелства самата опозиция става неадекватна – валидността в различна референциална система остава извън противоречието. Съгласно интерпретацията за полевия характер на *Дао*, *ци* не само присъства в пространството под формата на миниатюрни частици, но и носи техните взаимодействия под формата на вълни. Подобно на квантово поле, *есенциалната пневма* се разглежда като лека, неуловима енергия-праматерия, която при определени обстоятелства се съгъстява до твърди тела. Авторът на осемтомната енциклопедия на китайската цивилизация и наука Дж. Нидъм представя древната визия за *ци* по следния начин: отделните му (предметни) ритми във фазата на проявление са обединени в общата картина на космическата хармония. „Китайската физическа вселена в древността и средновековието е идеална непрекъсната цялост...видимото *ци* не е обособено в някакъв съществен смисъл, а отделните му прояви въздействат и реагират с всички други предмети в света...като вълни или трептения, зависещи в крайна сметка от ритмичното редуване на всички нива на две фундаментални сили *ин* и *ян*.” (Нидъм, 1956: 8-9)

Квантовата механика също поставя акцент върху универсалната взаимообвързаност и всеобщия преобразователен потенциал. За да дефинираме един обект от релационната субатомна мрежа, се налага теоретично и инструментално прекъсване на някои от връзките, за да изолираме годни за наблюдение картини. В тази мрежа няма нищо първично и вторично, нито имплицитен телеологизъм; липсва твърда основа – тя се обяснява изцяло със ‘самосъгласуваността’. Нещата съществуват

благодарение на техните съгласувани отнасяния едни към други и към себе си; фундаменталните константи трябва да бъдат редуцирани до подвижна тъкан от взаимозависими събития. „Никое от свойствата на която и да е част от тази тъкан не е фундаментално, те следват от свойствата на другите части и общата съгласуваност на техните връзки определя структурата на цялата тъкан.” (Капра 1997: 346) Холистичният подход гарантира, че пренасянето на информационно-енергетичния поток в събитийните мрежи се осъществява по добре дефинирани линии, макар да няма различни цялости и базови градивни единици. *Нелокалните* връзки са съществен аспект на това единство, което се простира отвъд статистическите вероятности и обгръща космическата плетеница на едно дълбинно, непроявено равнище. В този „преплетен порядък” взаимовръзките на цялото нямат нищо общо с време-пространствената локализация и проявяват а-каузална способност за ‘взаимно обгръщане’. Фактът, че частиците си взаимодействат чрез сили, които се проявяват като обмен на други частици, прави невъзможно разлагането на субатомния свят на ‘съставни части’.

Западната рецепция на *ин* и *ян* провокира търсенето на съпоставка с концепти като *хаос*, *синхрония*, *допълнителност*, *реляционни мрежи* и т.н., които стоят в основата на съвременната философия на квантовата информация. Бор е съзнавал паралелите между своя принцип и китайската ‘визия за допълнителността’ – през 1937 г. той посещава Китай и по този повод Фр. Капра пише: „по времето, когато неговата интерпретация на квантовата теория вече е напълно разработена, той е силно впечатлен от древнокитайските представи за полярните противоположности и след това продължава да се интересува от китайската култура.” (Капра 1997: 162) При удостояването му с благородническа титла за изключителен принос към науката, той избира за своя герб именно китайското символно изображение на *Великия Предел (тайдзи)*, а девизът „Противоположностите се допълват” увенчава герба – сякаш за да подскаже дълбоката хармония между изконната източна мъдрост и модерната наука.

„Познанията на Изтока, преди всичко мъдростта на *Идзин*, нямат смисъл когато се затваряш в собствената си проблематика...когато забулваш истинската си човешка природа с нейните опасни дълбини и тъми. Светлината на тая мъдрост свети само в тъмнината, а не в електрическия прожектор на европейските театри на съзнанието и волята.” (Юнг 1993: 14) Още от древността Китай признава парадоксалното не/равновесие и изконния поляритет на живота – „позиция, която е белег за високо културно развитие; едностранчивостта, от своя страна винаги притежава голяма

пробивна сила, но в замяна на това е израз на варварство.” (Юнг 1993: 23) Древнокитайската визия за корелативното взаимодействие на полярностите, уравновесени в *оста на Пътя* като своеобразен холистичен център на вселената, всъщност представлява архетипна космологическа схема на порождаване, разгръщане и обратно резорбиране на дискретните единици в универсалния *Дао*-континуум.

БЕЛЕЖКИ:

1. Квантовата механика първа „хвърля ръкавица” на класическата наука, защото продължавайки да спазва законите за *изключеното трето*, за *необходимото следване* и т.н., тя се изправя пред непреодолими предизвикателства. „В случая на две физични величини, описани от некомутиращи оператори, познанието на единия изключва познанието на другия. Тогава или (1) описанието на реалността, дадено от вълновата функция в квантовата механика не е пълно или (2) тези две величини не могат да имат едновременна реалност. Съобразението от проблема на предсказване относно една система на базата на измервания, направени на друга, води до резултата, че ако (1) е неистинно, тогава (2) също е неистинно. Така може да се заключи, че описанието на реалността, дадено от вълновата функция не е пълно.” (Айнщайн, Подолски, Розен, 1935, с.777) Отвъд дилемата: дискретност-холизъм, съвременната физика търси неясната съгласуваност в иначе непримиримо дуалистичната природа на светлината.

2. Юнг счита, че китайската *Книга на Промените (Идзин)* не почива върху еднопосочната причинно-следствена връзка, а на различен от нашите научни схващания принцип, който той нарича *синхрония*. С този термин се описва а-каузалната процесуална зависимост, която се открива в относителната събитийна едновременност – нещо, което е по-малко от абстрактност и повече от един конкретен континуум.

3. Пригожин и Стенгерс критикуват скрития детерминизъм в теорията на хаоса – нейното слабо място е подобно на Лайбницовото: преходът от локално към глобално е възможен при всяка *монада*, което предполага напълно детерминистична картина на света. Дватамата оспорват традиционния възглед, че ентропията води до окончателен разпад и я разглеждат като двигател на все по-нарастващата сложност на дадена организация. Те изчисляват, че в системи, които са далеч от терминалното равновесие, ентропийното производство е толкова високо, че локалните спадове на ентропията не нарушават втория закон на термодинамиката. При определени условия този механизъм позволява спонтанното самоорганизиране на системата, което показва капацитета на вселената да се себеобновява. Това довежда учените до заключението, че преди Големия взрив е имало квантов вакуум, чиито флуктуации предизвикват появата на първичната космическа материя.

4. Който в известен смисъл съвпада със самото „субатомно събитие”; затова можем да правим само косвени заключения за естеството на онова, което се проявява като вълна и частица едновременно. „Не бива да си представяме малки частици, обикалящи около ядрото, а вероятностни вълни, които са подредени в различни

орбити. При всяко измерване ние откриваме електроните някъде по тези орбити, но не можем да кажем, че те 'обикалят около ядрото' в смисъла на класическата механика." (Капра, 1997, с. 72) Трябва да се приеме, че микрообектът съществува само във възможност 'преди съприкосновението' с измерителната апаратура, а 'след' него остават макроефектите на организирания експеримент (точки на плака или звуци на брояч). Говорим по-скоро за 'тенденции към проявяване', зависими от формата на електронната вълна, изразена чрез вероятността за съществуването на частицата на определени места в орбитата.

5. Терминът е трудно преводим на западни езици – на английски неговата метафоричност и многозначност е предадена с думата *way* – път, способ на действие; начин, вкл. и на живот: *way of life* (светоглед). Но прафеноменалното *Дао*, или *Пътят на Вселената*, съществува още преди появата на *Небето* и *Земята*: това е онзи 'жив хаос', който извечно пулсира в своята пълнота и завършеност. По-късно в експерименталистски контекст *Дао* започва да обозначава универсалните циркулации на *жизнения дъх* (气: *ци*) по посока към едно по-общо невидимо, непостижимо, 'трансцендентно' начало, по силата на което се е зародил и се развива светът. Неизменно и безформено, без да зависи от нещо извън себе си, то неуморно извършва своите 'самоволни' кръгови движения.

6. Думата „ци” означава „етер”, „ефир”, първичен дъх, оживотворяващ космоса – според неоконфуцианците когато *ци* кондензира, става видимо и осезаемо, а щом се разпръсне, вече няма явна форма. Трябва ли в първия случай да отчетем, че то е временно, а във втория да заключим, че не съществува, питали се учените китайци.

Bibliography:

1. Vil'gel'm, R.; Vil'gel'm, G., 2012. Ponimaniye „I Tszin”, M.: Novyy Akropol'
2. Капра, Fr., 1997. Dao na fizikata, S.: Gutoranov
3. Kobzev, A., 1994. Ucheniye o simvolakh i chislakh v kitayskoy klassicheskoy filosofii, M.: Nauka-VL
4. Yung, K.-G., 1993. Za prirodata na dushata (psikhe), V: Yung, 1993. Izbrano 1, Pl.: YEvraziya
5. Yung, K.-G., 2004. Predisloviye k „I-tszin”, V: Boldyrev, N. (sost.), 2004. Velikiy i zagadochnyy I-tszin', Chbsk: Arkaim
6. Bohr, N., 1958. Atomic Physics and Human Knowledge, NY: Wiley
7. Coward, H., 1996. Taoism and Jung: Synchronicity and the Self, In: Philosophy East and West 46 (4), 477- 495
8. Einstein, A., Podolsky, B. and Rosen, N., 1935. Can Quantum-Mechanical Description of Physical Reality Be Considered Complete?, In: Physical Review 47, 777-780
9. Jung, C.G., 1973. Synchronicity: An Acausal Connecting Principle, Pr.: Princeton University Press
10. Needham, J., 1956. Science and Civilization in China, v. II-IV
11. Stevenson, F., 2006. Zhuangzi's Dao as Background Noise (Critical Essay), In: Philosophy East and West, 56 (2), 301-331
12. Tong, L.K., 2001. The Art of Appropriation: Towards a Field-Being Conception of Dao, In: IJFB 1 (1), <http://www.iifb.org/ijfb/LKTong-1-1>